نالی لە خاك و خۆڵەوە بۆ مۆدێرنەتە.. سەدیق سەعید ڕواندزی

ڕوانگەی ئێمە بۆ شیعری کلاسیك بە گشتی تاکو ئێستا، لەو ڕوانگە تاکڕەهەندییە دەرناچێت، کە شیعری کلاسیك بە بێ ئاماژە و گەڕانەوەیەك بۆ قۆناغ و سەردەمێکی دیاریکراو بناسێنین، ئەویش قۆناغی شیعری کلاسیکە. بەو مانایەی هەر کات باسی ئەو قۆناغە دەکەین، جۆرێك لە تێڕوانینمان لا دروست دەبێت کە شیعری زەمەن و شوێنێکی دیاریکراوە و دەبێ پەیوەست بەو قۆناغە بخوێنرێتەوە و ببینرێت. بەدەر لەمە نەمانتوانیوە خوێنەوەیەکی فرە ڕەهەندانە بۆ ئەو قۆناغەی شیعری شاعیران بکەین، کە وەك مامۆستا مەسعود محەمەد گوتەنی، یەك دێڕە شیعری ناڵی، ئەوە دەهێنێت چەندین ساڵ لێی بکۆڵییەوە. بێگومان ئەو ڕوانگە تاکڕەهەندییەی ئێمە بۆ شیعری کلاسیك، ئەگەر لە سەرێکەوە بۆ ئاڵۆزی و قووڵی مانای شاراوەی شیعریانەی ئەو شاعیرانە بگەڕێتەوە، بەو پێیەی لە ڕووی زمان و دنیابینییەوە شیعری کلاسیك بە بەراورد لەگەڵ هەر قۆناغێکی دیکەی شیعری کوردی، ئاڵۆز و خوێنەوەی وردەکاریی و بیرکردنەوە و شڕۆڤەکردنی قووڵی دەوێت، ئەوا بە بڕوای من لە سەرێکی دیکەوە بە نەبوونی دنیابینیەکی هاوچەرخانە بۆ ئەو شیعرانە و بەستنەوەیان بە ئێستاوە دەگەڕێتەوە. بەو مانایەی ئێمە بە بەراورد لە گەڵ قۆناغەکانی دیکەی شیعری کوردی لە هەفتاکان و هەشتاکان و دوای ڕاپەڕینیش، کەمتر خوێنەوەمان بۆ شیعری کلاسیك کردووە، ئەوەشی هەبووە لە ڕابردوودا، جگە لە هەوڵە بەرچاوەکانی بنەماڵەی مودەریس و مامۆستا مسعود مەحمەد و چەند هەوڵێکی دیکە، چیتر نەبووە. بۆیە ئێمە پێویستیمان بە خوێنەوەیەکی دیکەی سەردەمیانە بۆ ئەزموونی شیعری شاعیرانی کلاسیك بە گشتی هەیە و تیایدا شیعرەکانیان لە ڕوانگەیەکی دیکەی دەرەوەی ئەو ڕوانگە چەسپا و کلاسیکییە ببینین کە تاکو ئێستا باوە، چونکە ئەو خوێنەوە تاکڕەهەندییە، دەرگای خوێنەوەی تازە و هەڵسەنگاندنی نوێ بە ڕووی شیعری ئەو قۆناغەدا دادەخات، کە ئەمەش لەگەڵ دنیابینی شاعیرە کلاسیکەکان و شیعرەکانیان یەك ناگرێتەوە، کە دەشێ خوێنەوەی جیاواز و نوێیان بۆ بکرێت. لەو سۆنگەیەوە، یەکێك لەو نووسەرە دیارانەی کە مەبەستییەتی بە دیدگایەکی سەردەمیانەوە لەو میراتە گەورەیەی شیعری

کوردی بڕوانێت و بیخوێنێتەوە، (ڕێبوار سیوەیلی) یە. لە ڕاستیدا، هەڵسەنگاندن و شرۆڤەکانی ئەم نووسەرە بۆ شیعری کلاسیکی کوردی، دەرگای مانای تازە و شاراوە بە ڕووی خوێنەران و ئەزموونی شیعری ئەو شاعیرانەش دەکاتەوە، ئەمەش زۆر بە ڕوونی لە کتێبەکانی (حاجی قادری کۆیی) و (گەران) و (نالی لە بەلاغەوە بۆ مۆدێرنە) و (مەحوی) دیارە. هەموو ئەو خوێنەوانە، دەرەچەیەکی نوێن بۆ شیعری کلاسیکی کوردی. کتێبی (نالی لە بەلاغەوە بۆ مۆدێرنەتە) یەکێکە لەو کتێبە بە بەهایانەی، کە پێگە و شوناسێکی ئەدەبیانەی بەرزتر بە نالی و شیعرەکانی دەدات و نالی لە چوارچێوەی بەلاغە و ئاڵۆزی شیعری و دەردەهێنێت و دەیبەستێتەوە بە سەردەمێك کە سەردەمی ڕۆشنگەری و مۆدێرنەیە. بەو مانایەی ئەگەر مۆدێرنە بە بەرهەمی شۆڕشی پیشەسازی و ڕوانگەی ڕۆشنگەرەکان بزانین، ئەوا نالی، لە ناوچەیەکی دوورە دەست و لاتەریکی ئەم کوردستانە، کە شارەزوور و هەڵەبجەیە، بەر لە فۆرمەلەبوونی ئەو هزرە مۆدێرنەیە کە بە بەرهەمی خۆرئاوا دەناسرێت، تێگەیشتن و بیرکردنەوەیەکی مۆدێرنانەی هەبووە. ئەمەش بە ڕوونی لە شیعرەکانیدا ڕەنگیداوەتەوە. بەستنەوەی نالی بە مۆدێرنە، وەك ئەوەی خانیش دوو سەد ساڵ پێشتر، بەر لە سەرهەڵدانی هزری ناسیۆنالیزم، باسی هزری نەتەوایەتی دەکات، دەروازەیەکی تازەی مانای شیعری بە ڕووی ئەزموونی نالی دەکاتەوە، کە خوێندنەوەی جیاواز لە دەرەوەی ئەو خوێنەوانەی تا ئێستا بە نالی کراون لەخۆ بگرێت. لە ڕاستیدا، بایەخی ئەم کتێبەی سیوەیلی، هەر تەنها لە ڕوانگەیەکی ئەدەبی نییە، بەڵکو مێژوویی و کولتووریشە، چونکە نووسەر لە دەسپێکی کتێبەکەیدا، بە وردی لە بارەی میرنشینی بابان، ڕۆڵی ئەو میرنشینە و ژینگەی کۆمەڵایەتی و ئەدەبیانەی ئەو میرنشینە و کاریگەری و ڕەنگدانەوەی لە سەر نالی و شیعرەکانی باس دەکات. لەو ڕوانگەیەوەشەوە، نووسەر ئاماژە بەوە دەدات کە میرنشینی بابان، شێوازی حوکمرانیەتی و جیهانبینی میرەکان و پەیوەندیان بەو گەریدە و ڕۆژهەڵاتناسانەی سەردانی کوردستانیان کردووە، ژینگەیەکی کولتووری و فەرهەنگییان، بۆ فۆرمەڵەکردنی شیعری نالی هێناوەتە ئاراوە، کە تیایدا ڕوانگە و بیرکردنەوەی نالی، لە لۆکاڵیەتەوە دەربچێت و ڕوانگەیەکی جیهانیانە وەربگرێت و دواجاریش لە ڕووی زمانی شیعرییەوە، ئەو جیاوازکەوتنەوەیە دەربکەوێت. چونکە میرەکانی بابان، کەسانی هوشیارو تێگەیشتوو بوون و بەلایەنی کەمەوە ئاگایەکیان لە هزر و ژیانی سەردەم هەبووە، ئەمەش بە ئاشکرا لە گفتوگۆی نێوان خۆیان و ڕیچ دەردەکەوێت. کەواتا نالی لەو ژینگە کولتوورییە ژیاوە و لە نزیکەوە ئەزموونی حوکمرانیەتی میرنشینی بابانی بینیوە و ئەمەش

ڕەنگدانەوەی لەسەر هزری نالی هەبووە. بە بڕوای نووسەر، بنەماکانی مۆدێرنێتە، بە شێوەیەکی سادە لە شیعری نالی دەبینرێت، ئەمەش لە دەرەوەی ئەو خوێند□ن□وە بەلاغیەیە کە شیعری نالی تەنها لە چوارچێوەی جوانناسی زمان، بەلاغە، ڕەخنەکردنی ئایین و فیگەرە ئایینییەکان، ئیرۆتیك و وەسفی ژن، قووڵایی زمان دەبینێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە شیعری نالی لە دەرەوەی ئەو ڕوانگە واتایە، هەڵگری ڕەهەندی مانایانەی دیکەیە کە دەشێ لە چوارچێوەی هزری مۆدێرنێتە ببینرێت. بێگومان ئەگەر هوشیاری و درککردن، ئاگایی و بوونی ڕوانگەیەکی ڕەخنەیانە، پرسیار و گومانکردن لە بارەی بوون و دیاردەکانی ژیانەی سەردەم، بە بنەمای ئەقڵێکی ڕۆشەنگەرانە بزانین، کە سەرەتای هوشیارکردن و درککردنە بە مۆدێرنێتە، ئەوا نالی ئەگەر بە شێوەیەکی سادەش بووبێت، ئەو هوشیاریەی هەبووە و پێش دەرکەوتنی مۆدێرنێتە، شیعرەکانی هەڵگری ئەو تایبتمەندیە مۆدێرنەن، کە ئاماژەن بۆ خۆجیاکردنەوەی نالی، لە کولتوور و شێوە ژیانی باوی سەردەم. نالی لە شیعرەکانیدا، ڕەخنەی ئایین دەکات و هزر دەکاتە بنەمای هەڵسەنگاندنی بوون و ژیان، لە ڕوانگەی سیوەیلی، دنیابینی شیعریانەی نالی، جۆرە دا بڕانێکی لە سەردەم و ژینگەی کۆمەڵایەتی ئەو زەمەن و شوێنە دروستکردووە کە تیایدا ژیاوە. بۆیە زەمەن و شوێن جێدێڵێت و بیرکردنەوەی شیعریانەی لە لۆکالییەوە دەبێتە گەردوونی. نالی بە کارکردن لە سەر خود و بە سەنتەرکردنی خود، هەوڵدان بۆ ئازادکردنی ئەو خودە لە کۆت و بەندی کۆمەڵایەتی و ترادسیۆنی، گومان و پرسیارکردن، بوونی تێگەیشتنێکی ڕەخنەیانە بۆ ئایین و لاهوتیەت و جۆرێك لە هزری ڕۆشنگەرانەی لە شیعرەکانیدا ب□رج□م هێناوە. چونکە نالی لە بەشێکی زۆری شیعرەکانیدا، ڕوانگەیەکی ڕەخنەیی بۆ دیاردەکانی سەردەم، بە تایبەتیش ئایین هەیە و کار لە سەر خود سەنتەری و ئازادیی مرۆڤ دەکات و مامەڵەیەکی دوور لە کۆنەپارێزی لەگەڵ خود و جەستە دەکات، وەك ئەوەی لە شیعری مەستوورە دەبینرێت. نالی لەو شیعرەیەدا، کە بێ ڕتووش وەسفی ئەندامەکانی مەستوورە و عەورەتی بە جۆرها شێوە دەکات، ئەوا جەستە وەك ڕووبەرێکی ئازاد دەبینێت و لە دەرەوەی ئەو قەدەغە کراوە کۆمەڵایەتی و پەروەردەیانەی دەردەهێنێت، کە بۆ ژن و جەستەی ژن لە ژینگە و کولتووری باوی سەردەمەکە هەبوون. بەڵکو جەستە، وەك بەشێك لە ئازادیەکانی تاك دەبینێت و ئەو کۆت و بەندانەی لە سەر لا دەبات کە لەلایەن ئەوانیترەوە بۆی دروست کراوە. بەمەش نالی، وێناکردنێکی دیکەی جیاواز لەبارەی ژن و جەستە دەخاتە ڕوو. ئەمەش یەکانیگرە لەگەڵ ئەو بنەما مۆدێرنانەی کە ئازادی مر□ڤ، هەوڵدان بۆ سەنتەرکردنی خود و تێکشکاندنی ڕوانگەی دۆگمایی و

ئایینیانە بە ئازادیەکانی مرۆڤ، دەکەنە بنەمایەك بە دەرچوون لە ئەقڵی کۆنە پارێزیی و ژیانی گشتی. نالی، ئاگایەکی هزریی و شیعریانەی بە ئیرۆتیك، جەستەو ژن هەیە لە دەرەوەی ئەو ڕوانگە قەدەغەکراوەی کە ژن وەك بوونەوەرێکی قەدەغەکراو دەبینێت. بە بڕوای سیڤیلی، کارکردنی نالی لەسەر ئازادکردنی خود و هەوڵدان بە دەربازکردنی لە خودێکی پاسیڤگەراو بە پرسیار و گومان، بە خودێکی ئەکتیڤ و ئازاد و دابڕاو لەو بازنە کۆمەڵایەتی و خێڵەکیانەی مرۆڤی کوردی لەو سەردەمەدا تیادا ژیاوە، بیرکردنەوەیەکن بارگاوین بە هزرێکی مۆدێرنانە ئەگەر لە چوارچێوەیەکی سادەش بووبێت. چونکە مۆدێرنێتە، هزری مرۆڤ لە هزرێکی ترادیسیۆنی و ئاینییەوە، بە هزرێکی ڕەخنەیی و کراوە دەگۆڕێت و جۆرە تێگەیشتن و جیهانبینییەك دەنێتە ئاراوە، کە لە دەرەوەی بیرکردنەوەی باوی سەردەم و بازنە کۆمەڵایەتییەکەیە. بەم جۆرە نالی کار لەسەر خود ئاگایی دەکات و ئاگاییش بەشێکە لە پرۆسیسی خستنەگەڕی ئەقڵ و ڕوانگەیەکی ئەقڵانییە بە ژیان و دەوروبەر، کە ئەمەش دیدێکی مۆدێرنانەی جیاوازە لەو دیدە کلاسیکییەی کە چارەنووسی مرۆڤ بە نادیار و قەدەر دەبەستێتەوە. خەسڵەتێکی دیکەی مۆدێرنانە لە شیعری نالی، بایەخدانە بە زمان. لە شیعری نالیدا، زمان هەر تەنها توخمێکی ئەدەبی، ئامرازێك بە گەیاندن و واتای شیعری نییە، بەڵکو نالی زمان دەباتە ئاستێکی بەرزتر و شوناسێکی گەورەتری لە ڕوانگە کۆمەڵایەتییەکەی پێ دەدات، ئەویش تەماشاکردنی زمانە وەك شوناسێکی سیاسی و نەتەوەیانەی جیاکراوە لەوانیتری تورك و فارس. نالی کە هەندە شانازی بە زمانی کوردی دەکات و ئەو پایە گرنگە بە زمانی شیعرەکانی دەدات، ویستێکی شیعریانە نییە بە تەنها، بە قەد ئەوەی ویستێکی سیاسی و نەتەوەییە، کە تیایدا ئاماژە بە بوونی نەتەوەیەك دەکات کە ناوی کوردە و تایبەتمەندی نەتەوەیانەی خۆی هەیە کە یەکێکیش لەو تایبەتمەندیانە زمانەکەیەتی. لێرەدا نالی، زمان وەك بنەمایەکی هزری مۆدێرنانە دەبینێت و لێی دەڕوانێت، کە بەشێکی گەورە، لە فۆڕمەڵەبوونی بیری ناسیۆنالیانە پێکدەهێنێت. تەنانەت نالی ئەو کاتەی لە مەککەش بووە، شیعری بە کوردی لە ستایشی پێغەمبەر گوتووە، واتا زمان بە ئەو، تەنها ئامرازێکی سادەی گەیاندن نەبووە، بەڵکو شوناسی نەتەوە و بنەمای بوون و مانەوەش بووە، بۆیە هەندە بە شانازییەوە باسی ئەلفازی کوردی دەکات، کە کەس نەڵێت خۆ کوردییە و خۆ کردییە. لە ڕوانگەی سیڤیلیش ئەو بایەخدانەی نالی بە زمان، دەرەنجامی هوشیاریەکی گەورەی هزری و نەتەوەییە، کە بەشێکە لە تێڕوانینی مۆدێرنانە بە نەتەوە و چەمکی نەتەوە. لە کۆتایی کتێبەکەشدا،

سیوەیلی بە گرنگییەوە باسی شارەزوور و هەورامان، ڕۆڵی ئەو ناوچەیە و ژینگەی کولتوورییانەی خەڵکەکەی لە پێگەیاندنی نالی و شیعرەکانی و ڕەنگدانەوەی لە سەر ژیانی نالی دەکات. دواجار دەڵێم، ئەم کتێبەی سیوەیلی، خوێنەوەیەکی دیکەی جیاوازە بۆ نالی لەوانەی پێشووتر کراون، بە ڕاستی هەوڵەکانی ئەم دوایەی نووسەریش بۆ خوێنەوەی شیعری کلاسیکی کوردی، بە دیدگایەکی دیکە کە کتێبی نالیش یەکێکە لەوان، هەوڵی زانستی و مەعریفی جوانن، کە تیایدا لایەنێکی دیکەی شاراوە، بە ڕووی خوێنەران بە سەر شیعری کلاسیکی کوردی دەکاتەوە. بۆیە کارەکانی مایەی بەسەر کردنەوە و نرخاندنن هاوکات بە یایەخەوە دەبێ خوێنەران بیخوێننەوە.

- پەراوێز: ناوی کتێب: نالی لە بەلاغەوە بۆ مۆدێرنێتە، نووسینی: ڕێبوار سیوەیلی، بڵاوکراوەی دەزگای زەریاب _ 2020 .

*ئەم بابەتە لە ژمارە (12) گۆقاری وانەر بڵاوبۆتەوە.